

УДК 801.8:[929(477):39-051]

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.01.257>

ПАСПОРТИЗАЦІЯ ФОЛЬКЛОРНИХ ЗРАЗКІВ ЯК ДОДАТКОВЕ ДЖЕРЕЛО ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ БІОГРАФІЙ ФОЛЬКЛОРИСТА І РЕСПОНДЕНТА

Оксана ШАЛАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8275-6703>

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

Інститут біографічних досліджень

Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського,

відділ теорії та методики біобібліографії,

вул. Володимирська, 62, кімн. 125, 01033, м. Київ, Україна,

e-mail: shalak@ukr.net

Актуальність статті зумовлена потребою напрацювання механізмів та моделей повнішого розкриття біографій фольклористів і талановитих респондентів, що дасть змогу глибше осмислити історію української фольклористики. Біографія науковця залежить не тільки від його освіти, знань, наукових поглядів, належності до наукової школи. Вона визначається також умовами, в яких особистість формується, залежить від соціально-політичних обставин, що сприяють розвою таланту або ж гальмують його, у яких відбувається розвиток наукових і світоглядних принципів. Біографія постає частиною історії і не тільки історії науки.

Мета статті — з'ясувати значення паспортизації фольклору, роль фольклорного паспорта як рукописного документа — науково надійного джерела для реконструкції біографій фольклористів, їхніх кореспондентів, а також інформантів — окремих носіїв фольклору. *Наукова новизна* полягає в прагненні авторки висвітлити історію паспортизації фольклорного зразка, проаналізувати паспорти в рукописах фольклористів, що належать до різних періодів в історії української фольклористики, а також виявити значення паспорта як своєрідного біографічного джерела, що містить не тільки персональні дані інформанта, а й інформацію про місце, дату запису та прізвище записувача. *Методологічною основою* є принцип історизму, порівняльно-історичний метод, а також функціонально-системний підхід до вивчення явищ та персоналій в історії української фольклористики.

Ключові слова: паспортизація, фольклорний зразок, записувач, інформант, респондент, біографія, реконструкція, біографічне джерело, рукопис, історія фольклористики.

Oksana SHALAK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8275-6703>

Cand. Sc. (Philology),

Senior Research Officer,

Institute of Biographical Studies

National Library of Ukraine named after V.I. Vernadskyi,

Department of theory and methods of biobibliography,

62 Volodymyrska vul, 125 room, Kyiv, 01033, Ukraine,

e-mail: shalak@ukr.net

PASSPORTIZATION OF FOLKLORE SAMPLES AS AN ADDITIONAL SOURCE FOR THE RECONSTRUCTION OF THE BIOGRAPHIES OF THE FOLKLOREIST AND THE RESPONDENT

The relevance of the article is conditioned by the need to develop mechanisms and models for a more complete disclosure of the biographies of folklorists and talented respondents, which will allow a deeper understanding of the history of Ukrainian folkloristics. The biography of a scientist depends not only on his education, knowledge, scientific views, belonging to a scientific school. It is also determined by the conditions under which a personality is formed, socio-political circumstances that contribute to the development of his talent or inhibit it, and the development of his scientific and worldview principles. Biography becomes a part of history, and not only the history of science. Highlighting the life and scientific path is, first of all, the search for scientifically reliable sources that make it possible to determine cause-and-effect relationships, to establish the role of the folklorist in the development of science. The goal is to clarify the meaning of folklore passportization, the role of the folklore passport as a handwritten document — a scientifically reliable source for reconstructing the biographies of folklorists, their correspondents, as well as informants — individual bearers of folklore. The scientific novelty lies in the author's desire to shed light on the history of the passportization of a folklore sample, to analyze the passports in the manuscripts of folklorists belonging to different periods in the history of Ukrainian folkloristics, as well as to reveal the significance of the passport as a kind of biographical source that contains not only the personal data of the informant, but also information about place, date of recording and name of recorder. In the 19th century passports were incomplete and sporadic, however, even in this form, they became documents that reveal certain milestones in the biographies of folklorists and informants: storytellers, singers, connoisseurs of proverbs, sayings, riddles — oral tradition in general. The methodological basis is the principle of historicism, the comparative-historical method, as well as the functional-systemic approach to the study of phenomena and personalities in the history of Ukrainian folkloristics.

Keywords: passporting, folklore sample, recorder, informant, respondent, biography, reconstruction, biographical source, manuscript, history of folkloristics.

Вступ. Перед українською фольклорною біографією і нині постають важливі проблеми, які дають змогу висвітлити не тільки знакові та мало відомі постаті фольклористів, їхніх кореспондентів, а й яскравих, талановитих оповідачів та співців — тих респондентів, які дають для науки першоджерельний матеріал. Архівні матеріали (документи, листи, щоденникові записи, спогади, світлини) не завжди роблять можливою повну реконструкцію біографії фольклориста чи інформанта. Іноді історик фольклористики доводиться вдаватися до додаткових джерел, що розкривають як окремі подробиці наукового життя, так і визначають важливі дати, прізвища осіб, географію записів фольклору або ж коло спілкування науковця.

Нову історію фольклористики досі не написано, а історія науки — це не тільки історія напрямів та шкіл, наукових осередків та видань, це насамперед історія діяльності окремих учених — їхнього життя, їхнього становлення як науковців, навчання, наукової зрілості, написання і видання праць, створення власних колекцій фольклору. Серед додаткових біографічних джерел вирізняється паспорт фольклорного зразка, що від початків фольклористичної науки був однією із засадничих вимог до фіксації народної творчості.

Отже, метою нашої статті є розгляд паспортизації фольклору, осмислення фольклорного паспорта як рукописного документа — науково надійного джерела для реконструкції біографій фольклористів, їхніх кореспондентів, а також окремих носіїв фольклору — майстрів, чий репертуар став основою окремих фольклорних збірок і колекцій.

Методологічною основою є принцип історизму, порівняльно-історичний *метод*, а також функціонально-системний підхід до вивчення явищ та персоналій в історії української фольклористики.

Основна частина. Уже на початку XIX ст. у рукописах фольклористів під записами окремих фольклорних зразків можна помітити паспорти. Це — передовсім відомості про фольклориста [1], який зафіксував той чи інший варіант пісні, казки чи легенди, місце запису, а також (значно пізніше) — дані про виконавця чи оповідача. Як на нинішній стан сформованих наукових принципів тодішній паспорт мав переважно редукований вигляд, віднайти ж таку інформацію можна не під усяким зафіксова-

ним зразком. Значення паспортних даних на початку XIX ст. збирачі фольклору розуміли не завжди, оскільки фольклор — колективна творчість, а особа респондента відступала на віддалений план, що видавався неважливим. Те саме можна сказати й про кореспондента — того, хто зафіксував зразок і передав фольклористу-дослідникові.

Проте із повільним усвідомленням значення манери виконавця, його впливу на відтворення та інтерпретацію сюжету зринає потреба паспортизації, докладного опису умов, реакції слухачів під час запису, біографії респондента, а також інформації про дату та місце фіксації. Так постав рукописний документ, який відтворював певну послідовність збирацької праці фольклориста, місце його роботи, наукові зв'язки та контакти.

Спорадичні фольклорні паспорти, що містять мало інформації до реконструкції біографій як інформантів, так і самого фольклориста, — стислі відомості у рукописах польського фольклориста Зоріана Доленги-Ходаковського, що містять український фольклор: «Пісня в Меджибожі 1795 року» [2, с. 658], «У Куні од Марисі, молочної сестри Миколая Ярошинського» [2, с. 482]. Проте саме паспорти пісень, записаних 1814—1819 рр., уможливають створення мапи польової роботи цього фольклориста: пісні з Полтавщини і Київщини, багатьох населених пунктів Волині і Поділля (Проскурів, Шпичинці, Сатанів, Меджибіж, Паньківці, Тиврів, Гранів, Гайсин, Вовчок, Ободівка, Райгород, Куна, Брацлав та ін.), що розширює знання про географію записів збирача.

Окремі паспортні дані іноді можна віднайти в передмові до видань фольклору. Тут упорядники не тільки декларували власні ідеї й погляди на усну традиційну культуру, засади своєї праці, а й вказували прізвища респондентів, населені пункти, місцевість, де зафіксовано той чи інший варіант. Зокрема, Люціан Семенський — польський письменник, який 1845 р. у Познані видав «*Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie*» — збірку, де було опубліковано й зразки українського фольклору, зауважив у передмові, що легенду про Шолудивого Буню йому вдалося записати «на Побережжю» [3, с. XIX]. Саме так називали в середині XIX ст. Південно-Східне Поділля. Звідси й випливає, що перекладений і опублікований польською мовою український прозо-

вий фольклор, який містить видання, зафіксовано і на Поділлі.

У середині XIX ст. паспортизація стає значно докладнішою, про що засвідчують паспорти із видань фольклору Павла Чубинського, Михайла Драгоманова, Івана Рудченка, із рукописів Андрія Димінського, Степана Руданського та ін. Вони охоплювали інформацію, передовсім, про місце запису (село, місто, повіт, губернію чи регіон), прізвище та ім'я самого записувача чи іноді — кореспондента, що надіслав власну фольклорну колекцію чи окремих зразок. Однак часто паспорти не містили дат запису та докладних даних про респондента.

Іноді паспорти приховували майже детективну історію, як це сталося із записами відомого фольклориста-збирача Андрія Димінського. Із його листів до професора Університету св. Володимира Олександра Кістяківського [4] відомо, що подільський записувач листувався з фольклористом Іваном Рудченком — старшим братом Панаса Мирного, і передавав йому свою колекцію усної прози з Поділля: «Я писав до нього (І. Рудченка. — О. Ш.) декілька разів, але відповіді не отримав <...> Так само я послав йому казки — і ніякої відповіді» [5]. За скрутних часів, переслідуваний імперською владою як «опасный украинофил», А. Димінський також звертався до І. Рудченка — тоді чиновника з особливих доручень при генерал-губернаторі, з проханням про рекомендацію під час свого пошуку роботи, але той йому відмовив. Згодом, за дорученням Михайла Драгоманова, Олександр Русов надіслав І. Рудченкові й інші записи А. Димінського. Факт цей засвідчено «Записками Юго-Западного отдела Императорского Русского географического общества»: «М.П. Драгоманов заявив, що казковий матеріал слід було б передати І.Я. Рудченку, якому раніше переданий на розгляд збірник казок Димінського, пожертвований П.П. Чубинським¹» [6, с. 27].

Із рукописів казок помітно, що І. Рудченко готував ці записи А. Димінського до публікації, утім, уже 1876 р. вони з'явилися в «Малорусских народных предания и рассказах. Свод М. Драгоманова» у IV, V і VI розділах, позначені паспортом: «Под. губ.

¹ До Павла Чубинського ці матеріали потрапили, коли він готував до публікації другий том «Трудов этнографической статистической экспедиции...» (СПб., 1878).

Перед. И. Р-ко», тобто «Подольская губерния. Передал Иван Рудченко». Складалося враження, що це записи самого І. Рудченка, проте текстологічний аналіз рукописів засвідчує, що опубліковані зразки і казки із рукописних матеріалів А. Димінського — це ті самі тексти, тільки не скрізь точно відтворені, оскільки почерк записувача складний. Отже, паспорт криє з одного боку історію стосунків двох фольклористів, з іншого — драму невизнаного і переслідуваного талановитого фольклориста А. Димінського.

1875 р. вийшла друком «Программа Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества для собирания сведений по этнографии». Саме цей документ містив правила, який матеріал і як записувати, і зауваги, яким має бути паспорт. «Передусім треба відзначити, у кого і де записана пісня, чи казка <...> (село, повіт, ім'я, стан і заняття співака).

Відомості про особу співака або оповідача. Потрібно знати, чи виїжджав він із села? Чи на тривалий час? Куди саме? Чи грамотний він? Чи усвідомлює сам, яким наріччям передає свою оповідь чи пісню?

Відомості про місцевість, де записано матеріал...» [7, с. 49—50].

Опис місцевості також був спрямований на те, аби докладніше висвітлити особу респондента та його говірку. Такі рекомендації сприяли усвідомленню значення інформації про носія фольклору, а також давали змогу відкрити для науки імена оповідачів-майстрів і талановитих співаків та співачок.

Коло комунікування вченого, його наукові зв'язки іноді можна виявити із паспортних даних під окремими зразками фольклору. Паспорт поставав ще одним, додатковим науковим джерелом для реконструкції біографії фольклориста. Приміром, паспорти із видань К. Шейковського оприявнювали не лише географію збирання фольклору. Зокрема, у «Быте подолян» (Київ, 1859—1860) опубліковано записи із Кам'янецьчини — нині Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької обл., та Ольгопільського пов. — сьогодні у складі Вінницької обл. Паспорт фіксував і вірогідний факт спілкування Каленика Шейковського з Олександром Потебнею: під одним зі зразків, опублікованих у збірці 1871 р. «Руські народні казки й приказки, байки й прибаутки, брехеньки й по-

брехеньки, билиці й небилиці, прикладки й нісенітниці», зазначено прізвище останнього.

У другій половині XIX ст. значно розширили і поглибили наукові принципи записування Опанас Маркович та його дружина письменниця Марко Вовчок. Паспорти, а також короткі біографічні портрети-характеристики респондентів засвідчують, що фольклористи здійснювали записи від обдарованих виконавців Палажки Кітчиної з х. Петрушівка Борзенського пов., Палажки Яковенкової із с. Сичівка Радомишльського пов., Теклі Дончихи з м. Джуноків Бердичівського пов. та ін. Психологічні портрети цих інформанток мають значну наукову вагу, ці біографічні нариси — вияв пильної уваги до виконавця, до його життя, характеру, стилю оповіді чи співу: «Казки його — частина його власної істоти й життя. Оточений поетичною місциною, журливий через свою долю, добрий серцем, благочестивий душею, до ніжності уважний до нас, старий цей назажди залишиться в моїй пам'яті. Звали його Левко Бартош» [8, арк. 19 зв.].

Особливу увагу науковці почали приділяти кобзарям та лірникам — співцям і виконавцям, манера гри і співу яких виокремлювала їх з кола їхніх товаришів. Дослідники намагалися ретельно проаналізувати їхній репертуар, його джерела, згадати учителів, подати коротку біографію, навіть описати характер та зовнішність. Зокрема, Валеріан Боржковський — автор розвідки «Лірники» (1889), зауважив, що він записав варіант думи про Коновченка від селянина с. Гуцинець (тепер, очевидно, с. Гуцинці Хмельницького р-ну Вінницької обл.) каліки Олександра Дімнича на прізвисько «Плазун», наголосивши, що Дімнич — майстер, що виготовляє скрипки й ліри, спілкується з лірниками і від них перейняв пісні та думу. Цікаво, що фольклорист розширив інформацію і навіть акцентував на складі аудиторії, яка зазвичай просить заспівати думу про Коновченка: це батьки неслухняних дітей і парубки, яким пора йти в солдати.

Аби простежити джерела репертуару та його наповнення, В. Боржковський подав відомості про учителя багатьох подільських лірників Никона: він описав його помешкання, родину, характер самого лірника, його погляди на життя і навіть манеру розмовляти, пересипаючи мову приказками. Фольклорист зауважив, що творцями «релігійно-моралістичних пі-

сень» лірник Никін вважав апостолів і святих, а на лірників дивився як на послідовників Христа: «Ісус Христос для проповіді свого вчення вибрав учнів і 12 апостолів, а після Вознесіння свого залишив для цього кульгавих і сліпих» [9, с. 672] Отже, такий аналіз переростав рамки паспортизації, розширюючи відомості про виконавців до коротких біографічних нарисів.

Паспорти, що містять чітку інформацію, іноді також дають можливість визначити початок чи завершення збирацької діяльності фольклориста. Зокрема, прийнято вважати, що Михайло Коцюбинський почав записувати народну прозу та пісні в с. Лопатинці Ямпільського пов. Подільської губ., де він працював репетитором дітей Кіндрата Мельникова — бухгалтера місцевої цукроварні протягом 1891—1892 рр. [10, с. 75]. Проте в Інституті рукопису НБУВ зберігається рукопис народного оповідання «Звідкы узялась панщына», що містить паспорт, у якому вказано рік запису — 1890. У цьому ж паспорті зазначено імена: записувача — М. Коцюбинського, оповідача — 94-річного Василя Вихля, що родом із с. Стадниця Вінницького пов. Подільської губ. [11].

Паспорт здебільшого давав змогу визначити вік респондентів та кореспондентів — найстарших і наймолодших. Приміром, серед записів Олени Пчілки є зразки фольклору, які зафіксували для неї учні і вчителі шкіл. Поміж них кострубатим майже дитячим почерком — «Побутові пісні, записані уч. 4-ої групи В. Парасунькою 1919 р.» [12] (під іншими записами — Василем Парасуньком). Ці записи із с. Конєва Озаринецької вол. (тепер Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.). За 10 років (1929 р.) у «Записках історично-філологічного відділу» (Кн. 23), де опубліковано і дослідження Олени Пчілки «Українське малювання на стінах», є рецензія Василя Парасунька («Устойчивость украинского языка». Краснодар, 1927). Вірогідно, Олена Пчілка підтримувала свого колишнього кореспондента. Припущення, що це той самий Василь Парасунько, можуть засвідчити і його біографічні дані, опубліковані в статті С. Сорокіної, О. Завальної та Т. Радієвської [13], проаналізувавши які, можна дійти висновку, що під час записів, здійснених для Олени Пчілки, майбутньому мовознавцю, співробітнику відділу етнографії Музею до- і ранньої історії в Києві, переслідувано-

му і репресованому Василю Семеновичу Парасуньку було, очевидно, неповних 17 років.

Відомо, що усні оповідання від козака Микити Коржа [14] незадовго до його смерті (а помер він на 105 році життя) записали архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський Гавриїл (світське ім'я Василь Федорович Розанов) і єпископ Саратовський і Царицинський Яків (світське ім'я Йосип Іванович Вечерков). Отже, серед респондентів були й носії фольклору дуже поважного віку.

Саме паспорти дають змогу виявити знавців усної народної традиції, від яких фольклор багатьох жанрів записували неодноразово різні збирачі. Зокрема, від «р. Michala Grekka» (п. Міхала Грека — очевидно, Михайла Грека) записувала українські весільні пісні та сам весільний обряд з Немирівського передмістя польська дослідниця Люцина Стадницька. Про це вона зазначила у примітці до публікації на сторінках збірника Антропологічної комісії Краківської академії знань «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» 1888 р. [15, с. 103]. Цього ж респондента (п. Грека — мешканця Немирова) назвав і подільський фольклорист та етнограф Сергій Венгрженовський, який згодом записав із його слів відомості про звичай «гонити шуляка». Дослідник застеріг, що запис здійснено не під час обряду, а зі спогадів. Скупа паспортизація, можливо, також була пов'язана із тим, що інформанти (крім Михайла Грека, вказано ім'я ще одного респондента) — чоловіки, які безпосередньо до обряду не були причетні («гонили шуляка» зазвичай одружені жінки). С. Венгрженовський, очевидно, розумів недосконалість такого запису, а тому наголосив: «У тих місцях, де записані повідомлення, чоловіки не беруть участі у святі шуляка, хіба випадково чи в ролі «ритуального чоловіка», тому в цій справі вони менш компетентні, ніж баби, які й можуть доповнити й поправити наші повідомлення» [16, с. 294].

Висновки. Сучасний паспорт фольклорного зразка — свідчення розвитку наукових засад щодо фіксації усної народної творчості. Нині цей своєрідний документ охоплює значно більше інформації: відомості про те, від кого записано варіант (прізвище, ім'я, по батькові); національність виконавця; його вік, рік і місце народження; звідки родом його батьки; наявність освіти; інформацію про його професію; місце запису (назва села, району, області); хто записав зразок та дату запису. Отже, саме ці дані мо-

жуть стати додатковим джерелом розкриття біографії як фольклориста, так і того маловідомого виконавця, життєпис якого надзвичайно важливий для сьогочасної фольклористики.

Паспортизація у минулому та позаминулому століттях давала змогу визначити місця польової роботи фольклориста, імена його респондентів, коло спілкування, дату фіксації фольклору, іноді — початок чи завершення фольклорної практики. Наслідком уваги до інформанта в середині ХІХ ст. стали короткі біографічні нариси, що розкривали біографічні дані оповідача чи співця, манеру його виконання, репертуар і навіть риси характеру. Сама ж паспортизація стала документом, науковим джерелом до життєпису як фольклориста, так і його фольклорного візаві — носія фольклору.

1. Шалак О.І. Паспорт фольклорного зразка як джерело до біографій фольклористів. Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг: матеріали Міжнар. наук. конф. (4—6 жовт. 2022 р.). Київ: НБУВ, 2022. С. 472—474.
2. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. Упорядкув., текстолог. інтерпр. та передм. О.І. Дея. Київ: Наукова думка, 1974. 784 с.
3. *Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie*. Zebrał Lucjan Siemiecki. Poznań, 1845. XX. 163 s.
4. Шалак О. Листи А. Димінського до О. Кістяківського. *Народна творчість та етнологія*. 2007. № 2. С. 59—69.
5. *Архів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ)*. Ф. 1. Од. зб. 24871. Лист А. Димінського до О. Кістяківського.
6. *Записки Юго-Западного отдела Императорского русского географического общества*. Т. 2 за 1874 год. Киев, 1875. 616 с.: карти.
7. *Программа Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества для собирания сведений по этнографии*. Киев: Типограф. М.П. Фрица, 1875. 104 с.
8. *Архів ІР НБУВ*. Ф. 1. Од. зб. 1525. Записи народної прози.
9. Боржковський В. Лирники. *Киевская старина*. 1889. Т. XXVI. № 9. С. 653—708.
10. Бучко Н.О. З інтересів М.М. Коцюбинського до фольклору та етнографії. *Народна творчість та етнографія*. 1959. № 3. С. 74—77.
11. *Архів ІР НБУВ*. Ф. 170. Од. зб. 634. Звідки узялась панщина (оповідання). Записав Коцюбинський М.М. в с. Стадниці Подільської губ. в 1890 р.
12. *Архів Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН*

- України. Ф. 28. Од. зб. 324. Побутові пісні, записані уч. 4-ої групи В. Парасункою 1919 р.
13. Сорокіна С., Завальна О., Радієвська Т. Музей до і ранньої історії у Києві (1942—1943): структура та персональний склад. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sorokina_Svitlana/Muzei_do_i_rannoi_istorii_u_Kyievi_1942_1943_struktura_ta_personalnyi_sklad.pdf?PHPSESSID=7q8f24pf4hb84qjv7eitj3aog5 (дата звернення: 29.11.2022).
 14. Корж Н.Л. Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селение Михайловки Никиты Леонтьевича Коржа. Одесса: Гор. тип., 1842. 94 с.
 15. Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego z okolic Niemirowa na Podolu rosyjskiem. Podała Lucyna hr. Stadnicka. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*. 1888. T. XII. S. 103—116.
 16. Венгрженовский С. Языческий обычай в Брацлавщине «гонити шуляка». *Киевская старина*. 1895. Т. L. № 9. С. 282—323.
- REFERENCES
- Shalak, O.I. (2022). Folklore Sample Passport As a Source for Biographies of Folklorist. In *Library. Science. Communication. Proceedings of the International Scientific Conference* (Pp. 472—474). Kyiv: VNLU [in Ukrainian].
- Dei, O.I. (Ed.). (1974). *Ukrainian folk songs recorded by Zorian Dolenga-Khodakovsky*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Siemiński, L. (1845). *Polish, Russian, Lithuanian retelling and legends*. Poznan [in Polish].
- Shalak, O. (2007). Letters of A. Dymynskiy to O. Kistiakivskiy. *Folk art and ethnology*, 2, 59—69 [in Ukrainian].
- Letter of A. Dymynskiy to O. Kistiakivskiy. *Archive of the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine*. F. 1. Od. save 24871 [in Russian].
- (1875). *Notes of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society* (Vol. 2). Kiev [in Russian].
- (1875). *The program of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society for collecting data on ethnography*. Kiev: Typography of M.P. Fritz [in Russian].
- Records of folk prose. *Archive of the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine*. F. 1. Od. save 1525 [in Ukrainian].
- Borzhkovskij, V. (1889). Lyre players. *Kievskaja starina*, 9 (Vol. XXVI, pp. 653—708) [in Russian].
- Buchko, N.O. (1959). From M.M. Kotsyubynskiy's interests in folklore and ethnography. *Folk art and ethnography*, 3, 74—77 [in Ukrainian].
- Where did the lordship come from (story). Recorded by M.M. Kotsyubynskiy in the village Stadnitsy, Podilskaja province, in 1890. *Archive of the Institute of Manuscript of Vernadsky National Library of Ukraine*. F. 170. Od. save 634 [in Ukrainian].
- Household songs recorded by a student of the 4th group V. Parasunka in 1919. *Archive of the Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine: Department of Manuscripts and Textual Studies*. F. 28. Od. save 324 [in Ukrainian].
- Sorokina, S., Zavalna, O. & Radievska, T. *The Museum of Pre- and Early History in Kyiv (1942—1943): structure and personnel*. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sorokina_Svitlana/Muzei_do_i_rannoi_istorii_u_Kyievi_1942_1943_struktura_ta_personalnyi_sklad.pdf?PHPSESSID=7q8f24pf4hb84qjv7eitj3aog5 (Last accessed: 29.11.2022).
- Korzh, N.L. (1842). *Oral narrative of the former Zaporozhian Cossack, resident of the Yekaterinoslav province and district, the village of Mikhailovka, Nikita Leontyevich Korzh*. Odessa: City Typography [in Russian].
- Stadnicka, L. (Ed.). (1888). Wedding songs and rites of the Ukrainian people from the vicinity of Nemirov in Russian Podil. A collection of news for national anthropology published by the Anthropological Commission of the Academy of Arts and Sciences in Krakow (Vol. XII, pp. 103—116) [in Polish].
- Venhrzhenovskij, S. The pagan custom in the Bratslav region «chasing a shulyak». *Kievskaja starina*, 9, 282—323 [in Russian].